

Araştırma Makalesi / Research Article

PAN-ARABİST SURİYE BAAS PARTİSİNİN; “TEK BİR ARAP DEVLETİ” MOTTOSU VE BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ GİRİŞİMİNİN BAŞARISIZLIĞI

Cemal KAZAK¹

Öz

Bu çalışma Ortadoğu siyasi hayatını derinden etkileyen, temelleri 21. Yüzyıl Suriye’inde atılan, çerçevesi Arap milliyetçiliği vurgusuyla çizilip Arap Sosyalizmi üzerine kurulan Baas partisinin ideolojik hedeflerinin başında bulunan bütün Arap ülkelerini tek bir çatı altında birleştirme projesini incelemektedir. Arap Birliği Projesi’nin ilk adımı hiç şüphesiz ki Suriye-Mısır birleşmesi olmuştur. Bu bağlamda birliğe giden yolun en önemli temel taşlarından birisi olan Baas’ın Arap milliyetçiliği düşüncesi kavramsal olarak ele alınmıştır. Bu konunun seçilmesinde en önemli etken Baas partisinin Ortadoğu’daki siyasi ve sosyal hayatı derinden etkileyen, yaygın bir örgütlemeye ve geniş halk kitlelerini etkileme kapasitelerine sahip bir ideoloji olmasıdır. Çalışmada Baasçılara göre büyük Arap birliği için atılan bu ilk adımın siyasi ve ekonomik temelli başarısızlıkları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Baas Partisi, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Arap Milliyetçiliği

THE “ONE ARAB STATE” MOTTO OF THE PAN-ARABIST SYRIAN BAATH PARTY AND THE FAILURE OF THE UNITED ARAB REPUBLIC INITIATIVE

Abstract

This study examines the project of uniting all Arab countries under a single roof, which deeply influenced the political life of the Middle East, whose foundations were laid in 21st century Syria, whose framework was drawn with an emphasis on Arab nationalism and was founded on Arab Socialism, and which was one of the main ideological goals of the Baath Party. The first step of the Arab Unity Project was undoubtedly the Syrian-Egyptian unification. In this context, Baath’s idea of Arab nationalism, which is one of the most important cornerstones of the road to unity, is conceptually discussed. The most important factor in choosing this topic is that the Baath Party is an ideology that deeply influences the political and social life in the Middle East, has widespread organization and has the capacity to influence large masses of people. In the study, the political and economic failures of this first step taken for a greater Arab unity, according to the Baathists, are evaluated.

Keywords: Baath Party, United Arab Republic, Arab Nationalism

¹ Dr. Cemal Kazak, Serbest Araştırmacı, kzk.cemal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7029-2905.

Başvuru Tarihi (Received): 04.03.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.04.2024

Giriş

Emperyalist ülkelerin sömürü düzenine karşı “Ümmetun Arabiyyetun Vâhide, Zâte Risâletun Hâlide”, “Ebedî Misyonu Olan Tek Arap Ulusu” sloganıyla bütün Arap ülkelerini tek bir çatı altında toplayarak sosyalist, laik, Pan-Arap bir yönetim kurmayı hedefleyen Baas partisinin temel hedefi Avrupa benzeri bir Rönesans’ın Arap dünyasında da olabileceğini göstermektir.

Baas’ın doğduğu yer olan Suriye o yıllarda Fransız mandası altındaydı. Suriye halkının ilk hedefi Fransız egemenliğine karşı bağımsız Suriye’nin kurulması olmuş, bu bağlamda mevcut atmosfer Suriyelilerin Fransız mandasına karşı milliyetçilik ideolojisi etrafında birleşmesine neden olmuştur. 1947 yılında Suriye’de kurulan Baas partisi, başlangıçta siyasî içerikten çok kültürel bir anlam taşıyan Arap milliyetçiliği düşüncesinin siyasal eyleme dönüştüğü dönemde ortaya çıkmıştır (Gündüz, 2020: 71).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri Arap ülkeleri arasındaki dayanışmayı artırmış, birlik düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Suriye’deki Arap milliyetçiliği taraftarları da bu fikirlere destek vermiştir. ABD’nin bölgede nüfuz kurma girişimleri, bölgede Batı destekli İsrail Devleti’nin kurulması, İngiltere, Türkiye, Pakistan, İran ve Irak arasında kurulan Bağdat Paketi (daha sonra CENTO) gibi girişimler, Batı karşısında güç birliği yapmayı gerekli hâle getirmiştir. (Dursun, 1991/4: 446-447).

Bu bağlamda temel felsefesi Pan-Arabizm olan Baas, bütün Arap ülkelerini tek bir çatı altında birleştirerek Arap toplumunu tarihteki ihtişamlı günlerine döndürmeyi ve yeniden dirilişi sağlamayı amaçlamaktadır. Bütün Arap ülkelerini tek bir çatı altında birleştirme projesinin ilk adımı ise kısa adı BAC (Birleşik Arap Cumhuriyeti) olan Suriye-Mısır birleşmesi olmuştur.

Bu çalışmanın kapsamı Baas partisi için hayati önem taşıyan ve Tek Arap Devleti idealinin ilk basamağı olan ve Baas için hayati önem taşıyan Suriye-Mısır birleşmesidir. Bu birleşme Baas’ın hedeflediği birlik neden gerçekleştirilemedi? Birlik neden beklenenden çok daha kısa sürede dağıldı? Birliğin dağılmasında etkili olan unsurlar nelerdi? Bu sorulara cevap aranmıştır.

1. Baas Partisi; Kuruluşu ve İdeolojisi

Osmanlı Devleti’nin bölgeden çekilmesinin ardından XX. yüzyıl Ortadoğu’suna damga vuran siyasal akımlardan birisi de hiç şüphesiz ki Baas ideolojisidir. Baas denince ilk akla gelen isimler hiç şüphesiz ki Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak ve Sünnî Müslüman Selahaddin Bîtâr’dır (Devlin, 1976: 8).

Baas ideolojisinin fikir babası ve iki kurucusundan birisi olan Mişel Eflak, Orta öğrenimini Suriye’de Fransız okullarında tamamlamış ardından Sorbonne Üniversitesinde Hukuk ve Felsefe eğitimi almıştır. Selahaddin Bîtâr da arkadaşı Eflak gibi, Fransa’da fizik eğitimi almıştır. Şam’lı orta sınıf ailelere mensup olan bu iki şahsiyet eğitim için gittikleri Fransa’da tanışmışlar daha sonra Suriye’ye döndüklerinde bir müddet öğretmenlik yapmışlar 1942 yılından sonra ise öğretmenlikten istifa ederek bütün mesailerini Baas partisinin çalışmalarına ayırmışlardır. (Devlin, 1976: 10)

Eflak ve Bîtâr, Avrupa’da etkilendikleri fikirlerini öğrencileri vasıtasıyla yaymaya başlamışlar ve özellikle kırsaldan gelenlerle, heterodoks azınlıklara mensup gençler üzerinde etkili olmuşlardır. Partinin iktidara giderken Batı’da eğitim almış ve siyasal hayata katılma arzusu içindeki alt ve orta sınıfın desteğini almayı başardığı görülmektedir.

Baas partisinin ortaya koyduğu ideolojik fikirler, parti tüzüğündeki toprak reformu, kırsal kesimdeki yoksul köylülerin dikkatini çekerken işçilere yönelik iş yasası ve sendikal haklar işçi sınıfına cazip gelmiştir (Hinnebusch, 1990: 91). Suriye siyasetini elinde bulunduran geleneksel

elitlerin Baas’ın seküler ve sosyalist yaklaşımı sebebiyle partiye mesafeli oldukları söylenebilir (Özkoç, 2008: 55).

Eflak ve Bîtâr tarafından partinin Baas şeklinde isimlendirilmesi (Diriliş) Ortaçağ Avrupa’sındaki siyasi, kültürel ve eğitim alanlarında yenilenmeyi yeniden doğuşu ifade eden Rönesans kavramına atıfta bulunmaktaydı. Bu anlamda Eflak ve Bîtâr’a göre Baas partisi Avrupa’nın benzeri bir yenilenmenin ve uyanışın Arap dünyasında da gerçekleşebileceğine işaret ediyordu.

Eflak’ın ortaya koymuş olduğu Baas ideolojisinde Arap birliği (Arap Milliyetçiliği) “*Ummetün Arabiyyetun Vâhîde Zâte Risâletun Hâlide*” (أمة عربية واحدة ذات رسالة خالدة) (Ebedi Misyonu Sahip Tek Arap Ulusu) sloganı başat konumda idi (el-Aysemî, 1986: 68). Parti tüzüğünde kendisini “Arap birliği, sosyalizm ve özgürlük için mücadele eden devrimci, millî ve halkçı bir parti” olarak tanımlamakta Arapları tek bir millet olarak tasavvur etmektedir. Bu milletin tek bir devletin hâkimiyeti altında yaşama hakkı vardır.

Baas’ı diğer milliyetçi yapılardan ayıran en önemli unsur Baas’ın daha radikal, daha sistemli bir şekilde Arap birliği ve milliyetçiliğine vurgu yapması ve bu fikirlere eklediği sosyalizm düşüncesiydi.

Manda rejimlerinden kurtulmayı, tam bağımsızlığı ve Arap birliğini savunan Baas partisi, ekonomik kalkınma için Arap sosyalizmi fikrini hayata geçirmeyi hedefliyordu. Bu sebeple Parti; birlik, özgürlük ve sosyalizm olmak üzere üç ilke üzerine inşa edilmiştir (Devlin, 1976: 25).

2. Milliyetçilik Düşüncesi ve Arap Milliyetçiliğinin Kökenleri

Fransız devriminden sonra ortaya çıkan ve dünyaya yayılan, ulus devletlerin oluşumuna etki eden milliyetçilik kavramının, doğasının karmaşıklığı nedeniyle üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımı bulunmamakta dünyanın farklı coğrafyalarında fikir ve düşünce adamlarına göre farklı milliyetçilik tanımlamaları ortaya konmaktadır. Modern çağa ait olan milliyetçilik düşüncesinin tarihsel temeli bazılarının göre Herder ve Fichte’ye bazılarının göre daha eski düşünürler olan Kant ve Rousseau’ya dayandırılmaktadır.

Anthony Smith, milliyetçilik için “Dünyanın milletlere bölünmüş olduğunu ve her milletin kendine has karakteri ve yazgısı olduğunu bu nedenle bireylerin ilk bağlılıklarının kendi milletlerine olduğunu, siyasal iktidarın kaynağının millet olduğunu bu nedenle her milletin özerk olmak suretiyle kendi otantik doğasını ortaya koymasının gerektiğini, barışçıl ve adil bir dünyanın ancak özerk milletler üzerine inşa edilebileceğini” ileri sürer (Smith, 2002: 110-115).

Sanayi devrimi öncesi ilkçağ toplumlarında bireyler aile ve akrabalık gibi nedenlerle içinde yaşadıkları kabileye bağlılık ve aidiyet hissedirdi. Toplumlar arasındaki etkileşim ve iletişimin çok zayıf olması her bölgenin kendi kültürünü yaşamasını kaçınılmaz kılmaktaydı. Fakat bu durum özellikle 18.yüzyılda Sanayi devriminden sonra bireylere daha geniş bir topluma ait olma ve bağlanma fikrini verdi.

Zaman içinde değişim geçiren milliyetçilik kavramı 18. yüzyıl itibariyle birlikte yaşama arzusu içinde olan milletlerin kurduğu ulus devlete olan bağlılığa dönüşmüştür. Temel olarak sanayi devriminin getirdiği toplumsal bir sonuç olan milliyetçilik her ulusta farklı şekillerde ortaya çıkmış ve farklı şekilde yorumlanmıştır. Batı da milliyetçilik politik siyasi bir oluşumun eseri olarak ortaya çıkarken Doğu milliyetçiliği az gelişmiş bölgelerde mevcut devlete karşı bir protesto eylemi olarak ortaya çıkmıştır (Öğün, 2000: 78).

Arap milliyetçiliği ise Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan etnik milliyetçilikler gibi dil, kültür, tarih ve etnik temellere dayalı ortak bir grubun önderliğinde Türk hâkimiyetine bir meydan okuyuş ve bağımsız devlet talebi şeklinde olmadığı söylenebilir. Osmanlı’nın iç kaotik durumu ile Balkanlarda başlayan sorunlar bazı Arap aydınlarında İmparatorluğun dağılması halinde kendi kaderlerinin ne olacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Arap aydınları arasında küçük fakat diğer

toplumsal grupları da etkileyen bu yeni siyasî uyanışın Kahire ve Beyrut’ta ortaya çıkması hiç şüphesiz Avrupa’nın bölgedeki siyasî, nüfuzundan kaynaklanmaktaydı (İnayet, 1997: 22).

Arap milliyetçiliğine yönelik kavramların doğru tanımlanması bu ideolojinin doğru anlaşılması için önemlidir. Nitekim “Arapçılık, Arap milliyetçiliği, Pan-Arabizm” gibi kavramlar birbirlerinin yerine kullanıldığı ve bunun bir kavram kargaşasına neden olduğu görülmektedir. Arapçılık (el-Uruba), kültürel boyuta vurgu yapan ve milliyetçilik öncesi dönemi ifade eden bir kavramdır (Dawn, 1998: 135).

Bu anlamda Arapçılık Osmanlıya sadakatle bağlı bir kesimin devlet yönetimindeki yozlaşma ve beceriksizliğe karşı gösterdiği bir tepki olarak devleti ıslah etme gayreti, bazı siyasî ve kültürel haklar talebi şeklinde kendini göstermiştir. Arap milliyetçiliği (el-Kavmiyyetü’l-‘Arabiyye) ise daha çok Osmanlıdan bağımsızlığı amaç edinen ayrılıkçı bir hareketi ifade etmektedir. Konuyla alakalı bir başka kavram ise Pan-Arabizm (el-İttihâdu’l-‘Arabî) Arapların siyasal birlik arzusunu ve arayışını ifade etmektedir (Hut, 2016: 114-115).

Yaklaşık dört yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan Arap coğrafyasında Osmanlı otoritesine yönelik ciddi bir problemle karşılaşılmanıştır. XX. yüzyılın başlarında Araplar siyasal olarak ulus bilincine ve gururuna sahip olana kadar Osmanlıların Türk olması gerçeği Müslüman olması gerçeği kadar önem arz etmiyordu (Zeine, 2003: 26).

XVIII. yüzyıl başlarında Ortadoğu coğrafyasında herhangi bir Arap uyanışı fikrine rastlanmazken imparatorluğun uzun süreli savaşların sonucunda meydana gelen toprak kayıpları beraberinde ortaya çıkan “yönetim sorunundan”, Osmanlı Arap vilâyetleri de nasibini almıştır (Hut, 2016: 109).

Osmanlı yönetim yapısının zayıflamasıyla meydana gelen yönetim boşluğu sorunu, beraberinde Batılı devletlerin Arap unsurların yaşadığı topraklar üzerindeki etkilerini artırmaya başlamasına neden olmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen tarihî bilgiler bize XIX. yüzyılda uluslararası siyasette henüz “Arap sorunu” diye bir sorunun bulunmadığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu’na ait resmî belgeler incelendiğinde “Arap” sözcüğünün dahi çok nadiren kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu toplumsal sınıflamayı etnik köken eksenli değil Müslüman-Hristiyan şeklinde din eksenli yapmaktadır (Zeine, 2003: 51).

Osmanlı egemenliğindeki Araplar ulusal bilinçten uzak olarak Türklerin yönetimi altında kendileri için bir problem görmüyorlardı. Çünkü Osmanlı yönetimini egemen olarak kabul ediyor ve ona başkaldırıyı suç sayıyorlardı. Araplar, Osmanlı yönetiminde seyahat hürriyetine sahip olduklarından birlik içinde yaşamaktaydılar (İnayet, 1997: 23).

Arap milliyetçiliği hareketinin kökenleri konusunda birçok farklı fikir ortaya atılmıştır. Osmanlıların Arap halkların yaşadığı topraklarda milliyetçiliğin canlanışını “emekleyen milliyetçi hareket” olarak nitelendiren George Antonius, *The Arab Awakening* (Arap Uyanışı) isimli kitabında I. Dünya Savaşı arifesinde gerek halkın gerekse düşünce adamlarının Arapların özgürleşme iradesi tarafından harekete geçirildiğini ifade etmiştir.

Ernest Dawn 1914’e kadar Arap milliyetçiliği düşüncesini açıktan savunup, Arap milliyetçisi cemiyetlere üye olmuş yalnızca 126 kişinin olduğunu ifade eder. Bu rakam, Osmanlı İmparatorluğunun içinde milliyetçi unsurlar olduğunu göstermek adına çok yetersiz ve küçük bir rakamdır. Hasan Kayalı da aynı şekilde I. Dünya Savaşı’ndan önce Arap milliyetçiliğinden ziyade “Suriyecilik”ten bahsetmenin daha doğru olacağını ifade eder (Daviş, 2004: 27).

Hayatının önemli bir bölümünü Ortadoğu coğrafyasında geçiren, Irak’ın taç giymemiş kraliçesi olarak isimlendirilen Britanya sömürge yönetimi temsilcisi Gertrude Bell, bölgedeki millî bağ eksikliğinden şu şekilde bahseder:

“Ülkesel milliyetçilik ya çok azdır ya da hiç yoktur... Bir Suriyeliye hangi millete ait olduğunu sorsanız... Şam ya da Halep yerlisi olduğunu söyleyecektir... Suriye sadece coğrafi bir terimdir ve orada yaşayanların kalbinde hiç milliyetçi duygu yoktur. Pan Arap derneklerin ve onların yabancı matbaalarda çıkardıkları kışkırtıcı broşürlerin değeri nedir? Cevap çok basit: Onların hiçbir değeri yoktur. Araplar genel olarak bir millete ait değildir.” (Davişa, 2004, s.29).

Osmanlı topraklarında Arap milliyetçiliğinin gelişiminin bölgesel ve dini unsurlar (Hristiyan-Müslüman) arasında da farklı bir seyir gösterdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Müslüman Araplar, imparatorluğun Avrupa karşısında tutunamamasından endişe duyarken Hristiyan Araplar için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Özellikle Avrupa ülkelerinin de desteğiyle Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu fırsat bilerek bağımsız devlet olma hedefi gütmüşlerdir.

Arap milliyetçiliğinin ilk tezahürlerinin Hristiyan Arapların da içinde bulunduğu entelektüel bir kesim arasında ortaya çıktığı görülmektedir. Nâsîf el-Yâzicî, İbrâhîm el-Yâzicî, Fâris eş-Şidyâk ve Butrus el-Bustânî gibi isimler Arapları Türk yöneticilerden ayıran etnik ve dinsel farklılıklar üzerinde durmuşlardır. Bu yazarlar, Osmanlı yönetiminden kurtularak bağımsız bir devlet kurmaları gerektiğine inanıyorlardı. Necip Azuri, Osmanlı'nın parçalanmasını savunan ilk Hristiyanlardandı. Ona göre Türklerin müdahalesi olmasaydı Arap halkları dünyadaki en medenî millet olacaktı (Davişa, 2004: 22-23). Türklerle bir din bağı bulunmayan bu insanları Osmanlılardan ayrılma düşüncesi vicdanen rahatsız etmemekteydi.

Arap milliyetçiliği düşüncesinin temellerinin atılmasında Misyoner okulları ve bu okullarda görev yapan Hristiyan yazar, şair ve gazetecilerin de önemli payı bulunmaktadır. Misyonerler, Suriye’de kolej ve çeşitli okullar açarak Arap tarihini bilen, aynı zamanda Avrupa kültürüne de vâkıf ve bu kültürden etkilenmiş bir Arap nesli yetiştirmeyi hedeflemişlerdir (Lewis, 1979: 172).

1831’den sonra Cizvitler Beyrut’ta, Şam’da ve Halep’te okullar açmışlardır. 1860’lı yıllarda bu bölgede en az otuz üç okul kurulmuştur. Bu okullar içinde Beyrut Amerikan Koleji (Suriye Protestan Koleji) ve Fransız Cizvit Koleji (Saint Joseph Üniversitesi) en etkili olanlarıdır (Zeine, 2003: 58-59).

Fransız, Rus, Amerikan, İngiliz misyoner okulları Ortadoğu gençliğinin eğitilmesinde etkili olmuşlardır. Nitekim Hristiyan Araplar bu okullarda aldıkları eğitimin etkisiyle, Arap milliyetçiliği düşüncesinin oluşmasında etkin rol almışlardır.

Bu etkiyi göstermek adına Kardinal Lavigerie ve misyonerleri Fransa için bir ordunun, bir donanmanın yapacağı hizmetten fazlasını yaptılar. Reşid Rıza *el-Menâr*’daki makalesinde Müslüman topraklarında medeniyet adı altında genç Araplara atalarını hor görmeyi ve yabancı olan her şeyi yüceltmeyi öğreten Batılı eğitime karşı mücadele başlatmıştır (Zeine, 2003: 62-63).

Müslüman Araplar için ise durum biraz daha farklıydı. Son noktaya kadar Osmanlıdan ayrılık taraftarı olmamışlardır. Müslüman Araplar, ayrılıkçı fikirlerden ziyade imparatorluğun bütünlüğünün korunmasından yanaydılar. Onların talepleri daha çok Arap dil ve kültürüne daha fazla özerklik verilmesi yönündeydi. Osmanlılara dinî inanç bağıyla bağlı olan Araplar, Hristiyan Avrupa’nın yaklaşan kültürel ve siyasal hegemonyasından en az Türkler kadar endişe ediyorlardı.

Cemâleddîn-i Efgânî, Reşid Rızâ gibi Müslüman entelektüeller Arapların siyasal bağımsızlığına taraftar değillerdi. Müslüman entelektüellerin genel tavrı, Türkler ve Araplar arasında yakın iş birliğinin sağlanması, Batı medeniyetine karşı İslâm’ın koruyucusu olan Osmanlı İmparatorluğunun birliğinin parçalanmaması yönünde idi. Bu nedenle Arap milliyetçiliğinin çıkış noktası bağımsız bir devlet isteğinden ziyade kültürel özerklik talebiydi.

Müslüman Arap entelektüeller bağımsız bir devlet kurma düşüncesinden ziyade Osmanlı Devleti’ni hem dinî hem siyasî yönden güçlendirmek için gerekli reformların yapılmasını

istemişlerdir. Kendisi bir Arap olmamasına rağmen konuya olumlu katkılar sunan Efganî, İslâm ülkelerini, aynı İslâm’ın altın dönemlerinde olduğu gibi, yabancı işgalinden kurtarmak ve Müslümanlar arasında kabul görmüş bir halifenin idaresi altında birleştirmek istemiştir (Lapidus, 2016: 620-621).

Aziz el-Azme, “Büyük Arap İsyanı” olarak adlandırılan Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in Osmanlıya karşı ayaklanmasının Arap milliyetçiliği kayıtlarından çıkarılması gerektiğini, isyanın Araplar adına yapılmadığını, Hüseyin bin Ali liderliğinde Mekkeli hilafet adına girişilmiş İslâmcı bir isyan olduğunu söyler (Azme, 2000: 69).

Ernest Dawn’a göre Şerif Hüseyin’in ayaklanması Hicaz’da babadan oğula geçen monarşi talebinden başka bir şey değildi (Davışa, 2004: 31). Şerif Hüseyin’in bu isyanı Arapların genelinden destek almayı bırakın Hicaz’da bile yeterli desteği bulamamıştır.

Sonuç olarak tarihsel kaynaklar Majid Khadduri’nin şu görüşünü destekler niteliktedir:

“I. Dünya Savaşı’ndan önce Arap milliyetçiliği çok uluslu imparatorluk içinde Arap ırkının durumunun iyileştirilmesinden ötesini nadiren hedeflemiştir. Bazı düşünürler Arap imparatorluğunun kurulmasını istemiştir ve tahminen bu Arap siyasal liderliğinin Türklerden ayrılmasını da ima ediyordu fakat Arapların çoğu kendi uygun konumları Türk hükümdarlar tarafından tanındıkça Osmanlı birliğinin çatısı altında kalmaktan memnundu.”(Khadduri, 1983; 19).

Arap ve Türk kültürel edebî düşünceleri bağlamında kullanılan Arapçılık ve Türkçülük tabirleri milliyetçiliğin erken evresini ifade etmektedir. Arapçılık çoğu kez “Arapların hükümlerlik talep etmeyen her türlü siyasî etkinlik ve akımı” anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

3. Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) Denemesi (1958-1961)

Baas Partisi’nin ideolojik hedeflerinin başında gelen bütün Arap ülkelerini tek bir çatı altında birleştirme projesinin ilk adımı hiç şüphesiz ki Suriye-Mısır birleşmesi olmuştur. Bu projenin gerçekleşmesi için çok büyük çaba sarf eden Baas Partisi, amacına ulaşmakla birlikte birlikteliğin sürdürülmesinde çok da başarılı olamamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın ardından Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını elde ederek manda yönetimlerinden kurtulmaları, Araplar arasındaki dayanışmayı artırmış, birlik düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Suriye’deki Arap milliyetçiliği taraftarları da bu fikirlere destek vermiştir. ABD’nin bölgede nüfuz kurma girişimleri, bölgede Batı destekli İsrail Devleti’nin kurulması, İngiltere, Türkiye, Pakistan, İran ve Irak arasında kurulan Bağdat Paktı (daha sonra CENTO) gibi girişimler, Batı karşısında güç birliği yapmayı gerekli hâle getirmiştir (Dursun, 1991/4: 446-447).

İlk kez Suriye’de Baas partisi tüzüğünde ifade edilen “Arap dünyasını tek bir bağımsız devlet hâline getirmek için mücadele verilmesi” düşüncesini hayata geçirmek için Suriye-Mısır birliğinin kurulmasında Baas partisi yetkililerinin girişimleri ve çabaları etkili olmuştur (Jankowski, 2002: 104).

Arap ülkelerini özgürleştirip sosyalizm ve laiklik temelinde birleşik Arap Devleti kurma hedefi olan Baas partisi, 1954 seçimlerinde kazandığı 152 sandalye ile Suriye siyasetinde hedeflerini gerçekleştirmek için önemli bir fırsat elde etmiştir (Peretz, 1994: 409). Baas’ın daha önce emperyalistlere karşı Arap dünyasının birliği bağlamında Irak’la da birleşmesi gündeme gelmişse de bu fikrin hayata geçme imkânı olmamıştır (Devlin, 1976: 80).

Mısır’da, Hür Subaylar darbesiyle yönetimi ele geçiren Cemal Abdunnâsır’ın Arap Birliği ve Filistin sorununa yönelik tavrı Suriye’deki Baasçılarla benzerdi. Abdunnâsır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirmesi onu Arap dünyasında güçlü siyasî bir figür haline getirirken (Le Gac, 2006: 92). Bölgede güç dengesi Nâsır’ın lehine dönmüştür (Davışa, 2004: 168). Arap gençleri ilk kez Batı

emperyalizmine karşı güçlü bir duruş sergileyen Nâsır’ı, hayallerini gerçekleştirecek, uzun zamandır beklenen karizmatik lider olarak görmeye başlamıştır.

Nâsır’ın bu konumundan istifade etmek isteyen Baasçılar, Mısır’la birleşerek siyasi istikrarsızlık içinde olan ülkeyi istikrara kavuştururken aynı zamanda Nâsır’ın karizmatik liderliğinde Arap birliğini gerçekleştirmek istemişlerdir. Kemal Jaber’e göre Suriye’deki komünistlerin faaliyetlerini artırması ve iktidarı ele geçirme ihtimalinin yükselmesi hem Baasçıları hem de Abdunnâsır’ı rahatsız etmekteydi. Baasçılar Mısır’la birleşerek komünistlerin baskısından kurtulacaklar ve tarihî hedeflerini gerçekleştirerek komünistleri saf dışı bırakacaklardı (Jaber, 1970: 55).

Suriye ile birleşme fikrine Baasçılar kadar istekli olmayan Abdunnâsır, bu konuyu gündeme getiren Suriyeli Baasçılara hemen olumlu cevap vermemiştir (Seale, 2007: 95). (Le Gac, 2006: 92). Fakat bu durum Kahire ve Suriye sokaklarında halkların “Tam Birliktelik” şeklinde slogan atarak yaptıkları gösteriler sonucunda çok uzun sürmemiştir (Le Gac, 2006: 93). Bölgedeki değişim ve Arap dünyasındaki talepler karşısında daha fazla kayıtsız kalamayan Nâsır, Suriye’nin de içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak birleşme talebine olumlu yanıt vermiştir (Jankowski, 2002: 163).

Abdunnâsır, birlik görüşmelerini yürüten Suriye heyetinden üç talepte bulunmuştur: 1. Koşulsuz tam birliğin sağlanması 2. Bütün siyasî partilerin kapatılması 3. Suriye ordusunun politikadan uzak durması. Suriye Heyeti’nin bu şartları kabul etmekten başka bir seçeneği yoktu (Hopwood, 1989: 40). Nitekim Suriye hükûmeti Nâsır’ın önerilerini kabul etmiş, 1 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin (BAC) kurulduğu, Nâsır ve Şükrü Kuvvetli tarafından Kahire ve Şam’dan bütün dünyaya ilan edilmiştir (Le Gac, 2006: 94). 21 Şubat’ta yapılan halk oylamasında iki ülke halkı da bu birliği onaylamıştır. Nâsır, yeni BAC’nın ilk Cumhurbaşkanı olurken başkent de Kahire olarak belirlenmiştir (Şahin ve Cavlak, 2018: 166).

Suriye siyasi hayatının önemli figürlerinden olan İhvân dahi birliği İslâm inancının ve ümmetinin ihmal edilmemesi gereken bir prensibi olarak birleşme fikrine olumlu yaklaşmış, Cemal Abdunnâsır’la yaşanan acı geçmişine rağmen birlik fikrini onaylamış ve bu gelişmeye açıktan destek vermiştir. Genel Murâkıb İsam el-Attâr ve Muhammed Mübarek gibi İhvân yöneticileri birleşmeyi destekleyen açıklamalarda bulunmuşlardır (Sadeddin, 2010: 222-223).

Pan-Arabizm (Arap Birliği) idealinin en somut ifadesi olarak 1958 yılında bütün Arap dünyasındaki Arap milliyetçileri tarafından coşkuyla karşılanan BAC 3 yıl gibi kısa bir süre içinde dağılmak durumunda kalmıştır. Hiç şüphesiz ki birliğin dağılmasında birçok etken söz konusu olsa da bunlar içinde en önemlisi birliğin detaylı bir alt yapı çalışması yapılmadan programsız ve plansız olarak gerçekleştirilmesi ve birlik idaresinin eşitsiz bir şekilde yapılandırılması gelmektedir.

Abdunnâsır’ın merkezîyetçiliği artırarak BAC yönetimindeki tekeli ve otoriter tavrı Suriye tarafında rahatsızlığa neden olmuştur. BAC kabinesinde 34 sandalyeden 14’ü Suriyelilere verilirken kalan koltuklar Mısırlılara verilmiştir (Daviş, 2004: 201). Daha başlangıç aşamasında bakanlıkların adaletsiz dağıtımı Suriye tarafından rahatsızlık uyandırmıştır. Mısırlıların BAC yönetiminde ve Suriye ordusunda önemli görevlere getirilmeleri, Suriye’deki Mısırlı subayların küstah davranışları (Cleveland, 2015: 349). Suriyelileri ciddi anlamda rahatsız etmeye başlamıştır (Palmer, 1966: 55).

Birlik döneminde iki ülke arasında yaşanan ilk gerginlik Suriye yönetiminin Batı ülkelerinden gelen ürünlerin gümrük vergilerini artırmasıyla ortaya çıkmış, Nâsır bu ve benzeri kararların merkezî yönetim tarafından alınmasını talep etmiştir (Jaber, 1970: 59).

BAC Dönemi’nde siyasal sorunların yanında ekonomi politikalarının uygulanması noktasında da sorunlar çıkmıştır. Söz gelimi Suriye özel girişim temeline dayanan, devletin çok sınırlı seviyede

müdahale ettiği bir ekonomi modeline sahipti. Nâsır’ın Suriye’ye özgü ekonomik koşulları dikkate almadan devletin ekonomiye müdahalesini öngören sosyalist ekonomi modelini Suriye’de uygulamaya çalışması, Suriyeli iş adamları tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Davişa, 2004: 204).

Nâsır’ın uyguladığı politikalar ve özel sektöre getirdiği kısıtlamalarla ticarî fırsatlar önemli oranda azalmış bu durum sermayenin Suriye’yi terk ederek Avrupa’ya kaymasına neden olmuştur. Bu uygulamalar Suriye ekonomisini ciddi anlamda olumsuz yönde etkilenmiştir.

Aynı şekilde Nâsır’ın kırsal kesimdeki feodal beylerin ve nüfuzlu ailelerin gücünü kırmak amacıyla Mısır’da uygulamaya koyduğu tarım reformunu Suriye’de de tatbik ederek toprakları köylülere dağıtmak istemesi, güçlü toprak sahiplerini rahatsız etmiştir (Owen ve Pamuk, 2002: 204-205). İki ülkenin iç dinamiklerinin birbirinden farklı olması, zaman içinde uygulanan politikaların gerek Suriye ordusu tarafından gerekse Suriyeli iş adamları ve toprak sahipleri tarafından büyük tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur (Jaber, 1970: 69).

Lübnanlı gazeteci Riyad Taha anılarında Nâsır’a 1959 yılında BAC’ın artık güvende olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Suriyeliler seni desteklerken birleşme sonrasında artık bir polis devletinde yaşamayacaklarına inanmışlardı. Ancak hâlâ Abdulhamid Serrac yönetiminde yaşıyorlar. Suriyeliler geçmişte demokratik özgürlükleri tattı ve onlarla büyüdüler.” (Taha, 1974, s.145-146).

Sonuçta Nâsır bu uyarılara rağmen Serrac’ın yetkilerini artırarak Suriye’yi onun demir pençesine bırakmıştır. Mısırlı gazeteci Hasaneyn Heykel de Serrac tarafından oluşturulan baskıcı polis sistemine dikkat çekerek “Nâsır’ın Suriye’deki kolunun zalim aygıtı, ağır ve öldürücü bir kansere dönüşmüştür” demiştir (Lu Gac, 2006: 96). Eski Başbakan Şükrü Kuvvetli “Nâsır’ın, korkuyla yönettiği yurttaşların onur ve saygınlığını ayaklar altına alarak Suriye nüfusunun çoğunluğunu vatan haini kategorisine dâhil ettiğini” söylemiştir (Davişa, 2004: 203-204).

Nâsır’ın daha birlik kurulmadan önce birliğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine yönelik şüpheleri aslında sürecin daha başında sıkıntılı olduğunu göstermektedir. Nâsır’ın yakın çevresinden Fethi Rıdvan, başkanı uyararak “Yarın, Suriye Devleti’nin başkanı olacaksın ve şu ana kadar oraya ayak bile basmadın. Orası hakkında fazla bir şey de bilmiyorsun ve bu adım hakkında fazla kafa yormuş da değilsin.” (Rıdvan, 1986: 104). Bunun üzerine Nâsır, Rıdvan’a Baasçı lider Selâhaddin Bîtâr ile arasında geçen konuşmayı aktarmış ve şöyle demiştir: “Bîtâr bana dedi ki yüzmeye hazırlanan bir insan başlangıçta havuzdaki sudan korkar fakat bir kere suya atladıktan sonra bu korku kaybolur. Ben de ona şunu söyledim: Kardeşim Selâhaddin beni korkutan boş bir havuza dalıyor olma ihtimalidir.” (Rıdvan, 1986: 104).

Bu açıklamalar göstermektedir ki hazırlık aşaması derinlemesine müzakere edilmeden gerçekleşen birleşme hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Nâsır’ın anayasanın verdiği yetkilerle Suriye üzerinde tam bir egemenlik kurma girişimleri Suriyeli yetkilileri rahatsız etmiştir (Asâsah, 1989: 284-285). BAC’a karşı gerçekleştirilen darbeye destek veren Baass’ın önemli isimlerinden olan Ekrem Hürânî “Suriye-Mısır birleşmesi Suriye’nin Mısırlılaştırılmasından başka bir şey değildir.” (Armaoğlu, 2017: 210) diyerek birleşmenin şeklinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir.

İki ülkenin ortak sınırının olmaması toprak bütünlüğünü sağlamanın önündeki en büyük engel olmuştur. Bu sebeple işler daha çok Mısır’da alınan kararların Suriye’de uygulanması şeklinde yürütülmüştür. Nâsır’ın tek söz sahibi olduğu bu yapıda aslında ortak karar alınabilecek bir sistemin en başından itibaren kurulamadığı görülmektedir. Bu durumlar BAC’ın çözülme sürecini hızlandırmış, Bîtâr ve Hürânî gibi Baasçıların istifası sonun başlangıcı olmuştur. Birleşme karşıtı olan Abdülkerim en-Nahlâvî ve bir grup Şamlı subay tarafından 1961 yılında gerçekleştirilen darbe ile Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti son bulmuş, Suriye’de “Fetretü’l-İnfisâl” olarak isimlendirilen ayrılıkçı dönem başlamıştır (Zeynelâbidîn, 2008: 311-315).

Birleşik Arap Cumhuriyeti girişimine Arap dünyasındaki diğer ülkeler tarafından rağbet görmemesi “kavmiyye” yerine “vataniyye” anlayışının yükselişe geçmesi başarısızlığın bir diğer nedeni olarak gösterilebilir.

Baasçılara göre bu birleşme ile Büyük Arap Birliği için ilk adım atılmış olacaktı fakat BAC’ın sona ermesi Arap milliyetçiliğine dayalı birlik fikrinin çok büyük bir yara almasına neden olmuş, Arap milliyetçiliğinin sonunu getirmese de kötü bir örnek veya tecrübe olarak hafızalarda yerini almıştır.

4. Baas Partisinin Pragmatizme Kurban Edilen Arap Birliği İdeali

Baas ideolojisinin iktidara gelmeyi başardığı iki Arap ülkesi olan Irak ve Suriye’de siyasal yapı ve ekonomi politikalarından sosyal dönüşüme kadar birçok anlamda paralellikler görülse de iç ve dış politika uygulamaları bir bütünlük oluşturamamış, aksine Baas ideolojisiyle tamamen zıt pratikler ortaya koymuştur. Özellikle bölgesel politikadaki rekabet ve farklı hedefler zaman içinde iki ülke arasında düşmanlık derecesinde husumete dönüşmüştür.

Hiç şüphesiz ki Baas partisinin en temel hedefi olan Arap birliği idealinin iki Baas ülkesinin bölgesel hedefleri doğrultusunda çarpıtıldığı görülmektedir. Özellikle Suriye’nin kendi doğal uzantısı olarak saydığı Lübnan, Filistin ve Ürdün’ü “Büyük Suriye” devletinin bir parçası olarak görmesi neticesinde uyguladığı politikalar, Irak’ın da “Büyük Irak” ideali hedefi için bir Arap ülkesi olan Kuveyt’i işgal etmesi Baas’ın Arap birliği ideali için büyük hayal kırıklığına sebep olmuştur.

Pragmatizmin, Baas’ın Pan-Arap ideolojisine karşı ağır bastığı Esed rejimi, Sadam’ın bölgesel bir güç olmasının önüne geçmek adına Pan-Arap ideolojisine aykırı bir politika izleyerek bir Arap ülkesi olan Irak’a karşı İran’ı desteklemiştir.

Baas partisi’nin en temel hedeflerinden birisi olan Arap birliği düşüncesinin iki Baas rejimi tarafından pragmatist politikalarla yok sayılması Baas partisi’nin beslendiği Arap birliği idealinin bir rüya olup olmadığı sorusunu akıllara getirmiştir. Nitekim böyle hayatî bir konuda iki benzer ideolojiye sahip ülkenin karşıt politik refleksler göstermesi Baas’ın başarısızlığı olarak kabul edilebilir. Daha kendi içinde bütünlüğü sağlayamamış bir ideolojinin diğer ülkeleri etkilemesi çok da gerçekçi gözükmemektedir.

Her iki ülkenin dış politikalarına baktığımızda Suriye, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’ne yakın doğu blokunda yer alırken Irak Baas’ı ise 1991 yılına kadar ABD’nin yanında Batı bloğunda yer almıştır. Suriye SSCB’nin maddî ve askerî destekleri ile idarî ve askerî yapısını modernize ederken Irak da Batı’nın destekleri ile bölgede önemli bir güç haline gelmiştir.

5. Sonuç

XX. yüzyıl Ortadoğu’suna damgasını vuran Baas ideolojisinin en başat sloganı, “Ümmetun Arabiyyetun Vâhide, Zâte Risâletun Hâlide” (Ebedî Misyona Sahip Tek Arap Ulusu) idi. Kuruluş hedeflerini yapay sınırlar ile birbirinden ayrılmış ve Batılı devletler tarafından kalkınmaları engellenmiş Arap toplumlarını birlik, özgürlük ve sosyalizm ilkelerine dayanarak tek bir çatı altında toplamak olarak belirleyen Baas’ın bu ideolojisinde zaman içinde eksen kayması meydana gelmiştir. Arap birliği yolunda önemli bir adım olan BAC projesi, planlı ve programlı bir alt yapı çalışması yapılmadan gerçekleştirildiği için beklenen neticeyi vermemiş birlik taraftarlarında büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur.

Birleşik Arap Cumhuriyeti denemesinin ve “Tek Bir Arap Devleti” projesinin başarısız olmasında Baas partisinin kendi içinde geçirdiği dönüşümün de payı büyüktür. Baas içinde 1960’larda bölgecilerin başını çektiği ikinci kuşak liderlerin (Neo-Baasçılar olarak isimlendirilmekte) etkisiyle başlayan yeni ideolojik dönüşüm ile parti içindeki güç dengeleri değişmiş 1940’ların ve 50’lerin Baas’ından farklı bir noktaya gelmiştir. 1963 yılında yapılan kongrede alınan kararlar

Baas’ın Pan-Arabizm fikrinden koparak Marksist-Leninist bir partiye dönüştüğünü göstermektedir.

1966 yılında Neo-Baasçılar tarafından gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında başlayan tasfiye sürecinde kurucu eski kuşak liderler tutuklanmış Mişel Eflak, Selâhaddin Bîtâr ve Münif Rezzaz gibi partinin önemli isimleri ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu değişim, Baas partisinde bundan sonra Kavmiyye’nin (Arap milliyetçiliği) değil, Kutriyyun’un (vatanseverlik) politikalarının uygulanacağı bununda “Baasçı politikaların” Suriye’de sona ermesi anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

Hiç şüphesiz ki birliğin dağılmasında 1967’de Arap-İsrail Savaşı’nın kaybedilmesi önemli bir mihenk taşı olmuştur. Bu yenilgi Arap liderlerinin önceliği ülke çıkarlarına vermesine neden olmuş, bu da Arap dünyasında ayrışmalara yol açmıştır (Davişa, 2004: 27). 1970’lerde Arap ülkelerindeki temel eğilimin büyük bir Arap birliğinden çok ulusal çıkarların ön planda tutulduğu “vataniyye” anlayışının hâkim olduğu görülmektedir (Hourani, 2014: 375).

Her iki Baas ülkesinin dış politikalarında ideolojik söylemin yerini realist eğilimler ve uluslararası konjonktür almıştır (Yılmaz ve Şahin, 2004: 202). İki ülkenin ortaya koyduğu farklı bölgesel ve ulusal pratikler Baas ideolojisinin ve Pan-Arap anlayışının giderek içinin boşaltıldığını ve iktidarlarının devamı için politik bir söylem haline geldiğini söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Esed’in de dış politikada Arap birliğinden çok ulusal çıkarlarını ön planda tuttuğu söylenebilir. Örneğin İran-Irak Savaşı’nda Irak Baas’ının yanında yer almak yerine ülkesinde yükselişe geçen Sünnî muhalefete karşı mezhepsel aidiyet dürtüsüyle hareket etmiş ve İran’dan destek almak için diğer Arap ülkelerinin aksine Şiî İran’ı desteklemiştir (Armaoğlu, 2017: 928).

Aynı şekilde Suriye’nin Lübnan’da Hristiyan Mârûnîlerle Filistinliler arasında çıkan savaşta Filistinlilerin yanında değil de Hristiyan Mârûnîlerin safında savaşa müdahale etmesi, doğrudan Suriye’nin ulusal çıkarları ile ilgilidir. Çünkü Lübnan’daki Filistinli mülteciler ve FKÖ’nün varlığı ülkeyi İsrail saldırılarına açık hâle getirmiştir (Özkoç, 2008: 174-177).

Esed’in izlediği bu politikalar gerek ülke içinde gerekse Arap ülkeleri arasında büyük tepki toplamıştır. Özellikle rejimin Hristiyan Mârûnîleri desteklemesi, İhvân ile rejim arasında meydana gelen önemli kırılmalardan birine neden olmuştur.

Sonuç olarak şöyle ifade edilebilir ki eski kuşak Baasçıların milliyetçi söylemlerine karşı yeni kuşağın Suriye’yi önceleyen politikalar uygulaması birlik projesinin başarıya ulaşmamasında önemli bir etkidir. Baas’ın en temel hedefi olan Arap birliği idealinin bölgesel hedefler doğrultusunda çarpıtıldığı görülmektedir. Mısır-Suriye birleşiminin başarısız olması Baas’ın Arap birliği ideali ile ilgili büyük hayal kırıklığına sebep olmuştur. Baas partisi için hayati önem taşıyan Arap Birliği düşüncesinin realist politikalara kurban edildiğini söylemek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (2017). *Filistin meselesi ve Arap İsrail savaşı (1948-1988)*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Asâsah, S. (1989). *Esrârü’l-infisâl: Mısır ve Sûriye*, Kahire: Dârü’ş-Şa‘b.
- Azmeh, A. (2000). Aziz Al-Azmeh, *Nationalism and the Arabs*, Derek Hopwood (Ed.) *Arab Nation and Arab Nationalism* içinde, (pp. 69). New York: St. Martin’s Pres.
- Cleveland, W.L. (2015). *Modern ortadoğu tarihi*, (M. Harmancı Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Davişa, A. (2004). *Arap milliyetçiliği zaferden umutsuzluğa*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Dawn, C.E. (1998). *Osmanlılıktan Arapçılığa*, (B. Aydın – T. Taşkın Çev.). İstanbul: Yöneliş Yayınları.

- Dursun, D. (1991). Bağdat Paktı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C.4, ss.446-447). İstanbul: TDV Yayınları.
- Devlin, F. John, (1976). *The Ba 'th party: a history from its origins to 1966*. Stanford, Kaliforniya: Hoover Institution Press.
- el-Aysemî, Ş. (1986). *Hizbü'l-ba'si'l-'Arabi'l-iştirâki: Merhaletü'l-erbaîne't-te'sisiyye 1940-1949*. Bağdat: Dârü'ş-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Amme.
- Gürbüz, E. (2020). *Suriye 'de ulus inşa çabaları ve Baas partisi 'nin rolü*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Hinnebusch, R.A. (1990). *Authoritarian power and state formation in Bathist Syria: army, party and peasant*. Colorado: Westview Press.
- Hopwood, D. (1989). *Syria, 1945-1986: politics and society*. London: Unwin Hyman Ltd.
- Hourani, A. (2014). *Arap halkları tarihi*, (Y. Alogan Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnayet, H. (1997). *Arap siyasi düşüncesinin seyri*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Jaber, K.A. (1970). *Arap Baas sosyalist partisi*, (A. Ersoy Çev.). Ankara: Altınok Matbaası.
- Jankowski, J. (2002). *Nasser's Egypt, Arab nationalism, and the United Arab Republic*. London: Lynn Rienner Publishers.
- Khadduri, M. (1983). *Political trends in the Arab world: The role of ideas and ideals in politics*. Praeger; New Ed edition.
- Lapidus, İ.M. (2016). *İslâm toplumları tarihi*, (Y. Aktay Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (1979). *Tarihte Araplar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Lu Gac, D. (2006). *Sûriye fî-ahdi gneral Esed*. Kahire: Mektebetü Medbûlî.
- Owen. R. Ve Pamuk, Ş. (2002). *20. Yüzyılda ortadoğu ekonomileri tarihi*. (A. Edirne Çev.), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Öğün, S.S. (2000). *1997 Mukayeseli sosyal teori ve tarih bağlamında milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas partisi: Kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Palmer, M. (1966). The United Arab Republic: An assessment of its failure, *Middle East Journal* 20(1). 55.
- Peretz, D. (1994). *The middle east today*. Westport, Connecticut: Praeger.
- Rıdvân, F. (1986). *72 Şehr ma'a Abdünnâsır*. Kahire: Dârü'l-Hürriye.
- Sadeddin, A. (2010). *Müzekkirât ve zikreyât min rahîli Şişekli ile'l-infisâl 1954-196*. Kahire: Mektebetü Medbûlî,
- Seale, P. (2007), *el-Esed es-sırâ' 'âle'ş-Şarki'l-evsat*. Beyrut: Şirketü'l-matbû'at li'tevzi'i ve'n-neşr.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların etnik kökeni*, (H. Kendir Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şahin, K. Ve Cavlak, Ç.M. (2018). Başarısız bir pan-milliyetçilik girişi: Birleşik Arap Cumhuriyeti. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(16), 166.
- Taha, R. (1974). *Kıssatü vahdetü'l infsal*. Beyrut: Dar'ul Âfâku'l-Cedid.

Yılmaz, T. ve Şahin, M. (2004). *Ortadoğu siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.

Zeine, Z.N. (2003). *Türk-Arap ilişkileri ve Arap milliyetçiliğinin doğuşu* (E. Akbaş Çev.). İstanbul: Gaye Kitapevi

Zeynelâbidîn, B. (2008). *el-Ceyş ve 's-Siyâse fî Sûriye 1918-2000*. London: Dârü'l-Câbiyye.